

De Geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven

Deel 59

door **WILLEM TIP**

Foto: Westzaanse Digitale Beeldbank

Het personeel van de fabriek van de Jong aan de Zeilenmakersstraat

Sigarenmakerij, koffiebranderij, blikfabrieken, verpakingsindustrie

De sigarenmakerij blijkt in het Zaandam van de late negentiende eeuw een onverwacht snelle groeier. Het aantal sigarenmakers stijgt van vijftig (1853) tot honderdveertig (1916). Daarna verdwijnt deze bedrijfstak echter gaandeweg.

De Zaanse koffiebranderij treft eenzelfde lot. Een kortstondige bloei na 1890 wordt vrij spoedig gevolgd door een einde in de Eerste Wereldoorlog. Tegen het eind van de 20ste eeuw hervat men de koffiebranderij echter op het grote nieuwe bedrijventerrein in de Zaandammerpolder.

De blikfabrieken in Krommenie putten veel voordeel uit de opkomst en de bloei van de Zaanse levensmiddelenindustrie en de verffabrieken. In 1891 werken er in het blik 50 mensen, in 1916 niet minder dan 450. Na de Tweede Wereldoorlog blijkt echter de concurrentie van plastic en aluminium te groot. Aan het eind van de twintigste eeuw (1986) is het bedrijf niet meer dan 'een schim' van het verleden (Encyclopedie van de Zaanstreek).

Evenals de blikfabrieken groeit de verpakingsindustrie hand in hand met het levensmiddelenbedrijf. Verpakte levensmiddelen nemen de plaats in van de voorraden waaruit de kruidenier schept en afweegt.

In 1851 heeft de Zaanstreek 5 verpakingsbedrijven, waaronder 3 zakjesplakkerijen. De grote groei treedt in na 1880. In 1891 telt men in de Zaanstreek al elf zakjesplakkerijen en papieren zakken drukkerijen met 130 man personeel. In 1991 zijn er zestien papierwarenfabrieken, waarvan zeven kartonnagefabrieken.

Vier Westzaanse verpakingsindustrieën

De papierwarenfabriek Gebroeders de Jong aan de Westzaanse Kerkbuurt bestaat al vanaf het begin van de negentiende eeuw. In 1906 wordt daar vlakbij, aan de Zeilenmakersstraat de Cartonagefabriek

van C. de Jong opgericht. Het eerste bedrijf maakt in de jaren na 1970 plaats voor woningbouw, het tweede bedrijf zal dit lot delen in de jaren na 2008.

In 1888 sticht Jelle Molenaar een nieuw bedrijf aan het Weiver waarin papieren puntzakken worden gemaakt. De behuizing is aanvankelijk eenvoudig. In 1913 verrijst echter het eerste stenen bedrijfsgebouw, gevolgd door een uitbreiding in 1920. In 1939 vervangt men de oude pakhuisen door nieuwbouw. Het assortiment is in deze crisisjaren uiterst gevarieerd: papier, worst- en rolladetouw, sigarenzakjes, enveloppen, taartranden, darmen en closetrollen. In het begin van de jaren '90 telt het bedrijf dertig werknemers. In het assortiment is intussen ook etalagemateriaal opgenomen. Na 2000 verlaat het bedrijf echter de fabrieksgebouwen aan het Weiver. In de jaren na 2008 zullen er woningen verschijnen.

In 1940 richten Gerrit van Zanen en P. Molenaar & Co's Meelfabrieken de papierwarenfabriek Jan Bakker op. Het bedrijf is aanvankelijk gevestigd in een pakhuis aan de Watermolenstraat. In 1948 vervangt men dit door nieuwbouw. Onder leiding van W. Veenis (vanaf 1957) richt men tenslotte een nieuw groot bedrijfspand op aan de Nauernasche Vaart. Het terrein aan de Watermolenstraat krijgt nadien een woonbestemming.

Grafische bedrijven

De grafische bedrijven groeien het grootste deel van de gehele 20ste eeuw. In 1901 telt men vijfentwintig vestigingen met ongeveer honderd man personeel. In 1978 bereikt de sector een top met twaalfhonderd man personeel. Daarna treedt een daling in tot negenhonderd man personeel in 1983.

De drukkerij Van Dijk en Allan aan de Westzaanse Zeilenmakersstraat wordt opgericht in 1894. In 1964 vindt nog een belangrijke uitbreiding plaats. Het Zaanse koopmanshuis waarin een deel van het

bedrijf is gevestigd wijkt ervoor. Het pand wordt echter herbouwd aan de Zaanse Schans. In 1999 gaat de drukkerij nog een samenwerkingsverband aan onder de naam Aljo. De productie neemt echter geleidelijk af. In de jaren na 2008 zal het intussen gesloten bedrijfspand plaats maken voor woningbouw.

Metaalbedrijven

De ontwikkeling van de metaalnijverheid heeft alles te maken met de snelle industrialisering na 1870. Vóór de jaren '70 is de Zaanse metaalnijverheid vooral een ambachtelijk bedrijf dat toelevert aan de plaatselijke industrieën en molens. Ook in molens worden ijzeren onderdelen gebruikt. Met de komst van de stoom en de moderne machines groeit echter het belang van de metaalnijverheid snel. Van veel belang is ook de vestiging in Zaandam in 1895 van de machinefabriek Hembrug (Artillerie Inrichtingen). In 1930 biedt de Zaandamse metaalnijverheid aan niet minder dan 2200 personen werk, waarvan het leeuwendeel bij de Artillerie Inrichtingen (1950 personen).

Ook in de jaren daarna blijft de metaalnijverheid groeien. In 1986 telt de Zaanstreek niet minder dan 85 metaalbedrijven, waarvan 54 te Zaandam. Naast de grotere metaalbedrijven is het ambacht van belang. In 1962 telt men 130 vestigingen, in 1986: 336 vestigingen. De Zaanse metaalnijverheid is in 1986 met ongeveer 5000 arbeidsplaatsen een van de grotere werkgevers.

Rederijen en binnenscheepvaart

De eigen Zaanse zeescheepvaart, de trots van de achttiende eeuw, komt na de Franse tijd niet meer tot bloei. In 1860 hebben Zaandam en Wormerveer nog ongeveer 12 zeilschepen in de vaart. In de jaren na 1930 telt men na een kleine opleving nog vijf houtschepen. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog is het met de Zaanse zeescheepvaart goeddeels afgelopen.

De Zaanse binnenscheepvaart telt in 1851 110 schepen. Bij het begin van het stoomtijdperk (1871) is dat aantal gegroeid tot 150. Daarna neemt het aantal weer af tot onbeduidende waarden: 42 schepen in 1960 en negen schepen in 1970. De Zaanse bedrijven kiezen voor vervoer over de weg. De beurtsdienst tussen Westzaan en Amsterdam van de binnenschipper Couwenhoven sluit in de jaren '60 ook. Ze bediende tot dat moment onder andere de papierwarenfabrieken in Westzaan-noord.

Aannemers, detailhandel

Tegelijk met de groei van de bevolking en de bedrijven groeit de bouwsector. In 1962 telt de Zaanstreek 280 aannemers, in 1983 zelfs 430. Er zijn in de bouw dan ongeveer 3.800 mensen werkzaam.

In de detailhandel (1930: 1.100 vestigingen) ziet men in de 20ste eeuw aanvankelijk nog een sterke groei (1962: 1.750 vestigingen). Daarna begint echter een snelle afname, waarbij vooral de zelfstandige bakkers, kruideniers, melkboeren, groentehandelaren, kappers, schoenmakers, rijwielerherstellers en tabakswinkeliers verdwijnen. Bij de levensmiddelenverkoop gaat de supermarkt overheersen. In 1980 telt men nog 1.265 detailhandelsvestigingen.